

PERFORMATIVITET

TEORI: FOKUS PÅ HANDLING. BOGSTAVELIG TALT

Find et stykke papir og en blyant frem. Sæt uret på din mobil til 30 sekunder, og skriv så alt det ned, som du mener, er kunst. Hvordan ser kunst ud, hvor kan man opleve kunst henne, hvem skaber kunst, hvad koster kunst, hvilke materialer bruger man til at fremstille kunst osv.?

De fleste mennesker synes måske, at kunst er noget, der hænger på en væg på et museum – og allerhelst et maleri med en ramme omkring. Nogle kommer desuden i tanker om, at der også findes skulpturer, der forestiller kendte personer, fx H.C. Andersen. Men dette blik på kunst er ret forældet og stammer primært fra den måde, man lavede kunst på før 1900-tallet. Meget forsimplet sagt.

PERFORMANCE SOM NY KUNSTNERISK UDTRYKSFORM

Op gennem 1900-tallet opstod der en række nye kunstneriske udtryksformer. En af dem var performance, som du her skal læse mere om. Som kunstnerisk udtryksform udviklede performance sig i løbet af 1960'erne-1970'erne i USA i takt med tidens helt store kunstneriske tendens: konceptkunst. Konceptkunsten var ikke endnu en kunstnerisk udtryksform som eksempelvis maleri og skulptur. Konceptkunsten var et helt nyt syn på kunst og kunstneren. Da den kom frem, var formålet at kritisere de fastlåste parametre, der definerede et kunstværk som enten et maleri eller en skulptur. I stedet for at kunstneren og kunsten først og fremmest blev defineret af udtryksformen, flyttede konceptkunsten fokus til kunstens indhold og dermed kunstnerens projekt og idé – altså koncept – med sin kunst. Derfor udviklede der sig en række nye og forskellige kunstneriske praksisser og udtryksformer inden for konceptkunst.

Konceptkunst handler altså ikke om værket i sig selv, men om ideen med værket. Og det var netop dette kunstneriske fokus, performance som udtryksform op-

stod ud af: Dels var den et opgør med det fastlåste værkbegreb og de traditionelle værkkategorier, dels stod den i relation til tidens eksperimenterende danse- og teaterscener. Performance som kunstnerisk udtryksform kan derfor bredt set karakteriseres som en optræden af en art, hvilket du kan læse mere om i denne artikel.

Alligevel er denne brede karakteristik et alt for snævert fokus, for det er ikke kun i performanceværker, at der kan siges at være performativitet på spil. I det følgende vil vi afdække, hvordan performativitet på forskellig vis optræder i og har betydning for kunst.

TRE TILGANGE TIL BEGREBET PERFORMATIVITET

Ligesom der ikke kun er én form for konceptkunst, så er der heller ikke kun én form for performativitet i kunst. Kunsthistoriker Camilla Jalving har identificeret to forskellige måder, hvorpå performativitet kan optræde i kunst: 1) *performance* – som noget, værket er og 2) *performativ* – som noget, værket gør. Disse to måder er underkategorier af 3) *performativitet* som overbegreb for fænomenet bredt set.

I den følgende gennemgang af begreberne performance, performativ og performativitet lægger vi os op ad Jalvings blik på performativitet som en samlet betegnelse, som de to andre dele – performance og performativ – altså kan læses ud fra. Jalvings blik tilføjer nemlig en ekstra dimension til analysen af kunstværker, idet man både kan se på værket som en performance (det, som værket er) og på, hvordan et værk performer (det, som værket gør). Men først til en præsentation af de tre begreber hver for sig.

1. Performance – en særlig kunstnerisk udtryksform

Begrebet performance er typisk den betegnelse, vi bruger inden for kunstverdenen, når vi taler om performativitet i kunsten. Performancepraksissen knyttes i særlig grad til kunstnerens krop, som kunstneren inddrager som konkret materiale i sit værk. Når kunstneren inddrager sin krop i værkerne, opfattes det som en kommentar til samfundets blik på køn og seksualitet. Ud over inddragelse af kroppen kan performanceværker også kendes på følgende karakteristika:

- Performance er *nærværende* over for sin tid (altså perioden, den er skabt i) og for sit publikum.

- Performance er *subversiv*, hvilket vil sige, at den forsøger at bidrage til en gennemgribende forandring af samfundet.
- Performance er *relationel*, fordi den sigter mod at inddrage betragteren i selve værket, ofte gennem en teatralisk relation. Det betyder desuden, at performance ikke bare er en kunst, der foregår i øjeblikket, men også en kunstform, hvor der forekommer en handling gennem interaktion med fx beskueren.
- Endelig betragtes performance som *præsentation*, fordi en performance altid præsenterer noget frem for at repræsentere noget.

I øvrigt er det ikke kun inden for kunstverdenen, at man opererer med begrebet performance. Også inden for sociologien finder man teoretikere, fx Erving Goffman (1922-82), som studerer, hvordan menneskets socialiseringsprocesser finder sted gennem forskellige former for hverdagsperformance. Du kender måske Goffmans begreber *frontstage* og *backstage* fra din undervisning i dansk eller samfundsfag? Begreberne handler om, hvordan vi mennesker altid befinder os på en scene, hvor vi performer vores liv. Lidt forsimplet kan man sige, at du er frontstage, når du sidder i klasselokalet (du befinder dig i det offentlige), mens du er backstage, når du er derhjemme (du befinder dig i det private). Uanset hvor du er, mener Goffman, at du spiller et spil, fordi livet leves på en scene.

Senere fjøede den amerikanske kommunikationsprofessor Joshua Meyrowitz endnu et lag til teorien ved at indlemme tv og de sociale medier i vores såkaldte hverdagsperformancer. Disse medier skaber en *middlestage*, hvor man befinder sig mellem frontstage og backstage. Når du fx er på Instagram, Facebook eller Snapchat, befinder du dig ikke nødvendigvis enten i det offentlige eller i det private. Og det, du deler, er sikkert også et sted derimellem. Dette blik på performance kan du sikkert læse mere om i dine dansk- og samfundsfagsbøger.

2. Performativ – et bredere begreb for handling gennem ord

Hvis vi betragter performance som en kunstform, så er 'performativ' den sproglige afledning af denne kunstform. Performativ siger altså noget om, hvordan vi handler gennem sproget, og hvordan ord virker på os.

Pointen er her, at performative ytringer er ytringer, der har til hensigt at give en effekt. Et eksempel kunne være, at du siger til din kæreste, at du fryser. Hvis vinduet er åbent, vil du med din ytring (sandsynligvis) opnå den effekt, at din kæreste

rejser sig og lukker vinduet. Det handler altså ikke om, at ytringen beskriver eller konstaterer noget. Pointen er, at der i ytringen ligger det, man i sprogvidenskaben kalder en indirekte talehandling, nemlig at ytringen i virkeligheden er en opfordring til at gøre noget. Den performative betydning *er* altså selve handlingen. Den performative opstår i en kontekst mellem minimum to personer – en talende og en lyttende. Med det in mente argumenterer Jalving for, at performativt også er teatralisk i en eller anden forstand, netop fordi den performative ytring ikke kan stå alene; der følger altid en handling med. Det særlige ved det performative er altså, at man kan observere, at sproget har et handlingspotentiale: Sproget *gør* noget.

3. Performativitet – et endnu bredere begreb, som også handler om køn

Performance kendetegnes som sagt ved, at det typisk er kunstnerens krop, der bruges som materiale. Performativ handler derimod om, hvordan sproget bruges som materiale – at sproget *gør* noget.

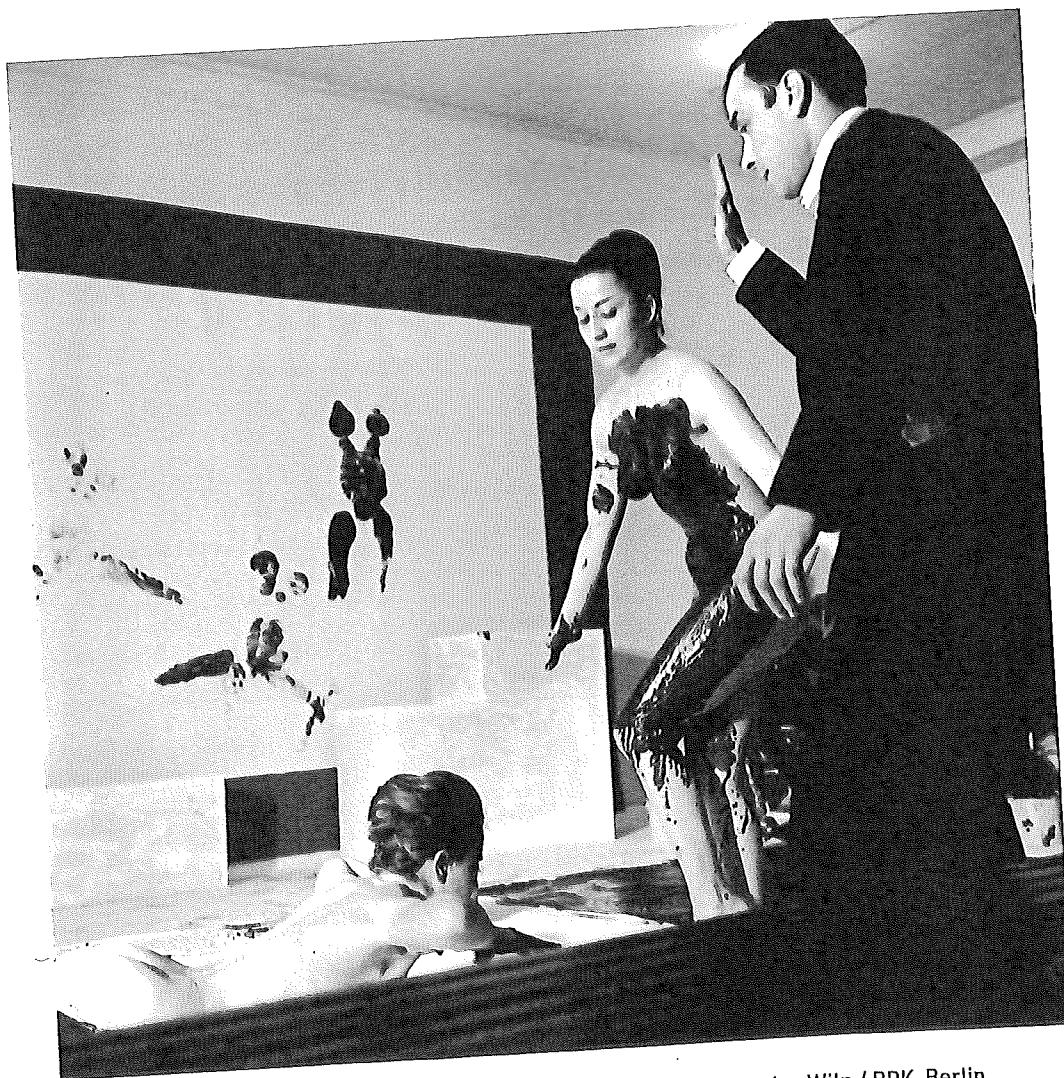
Performativitet er det samlende begreb for genren og rummer således både kroppen og det sprogligt-handlende perspektiv. Med andre ord kan man sige, at begrebet performativitet kan bruges som et værktøj, der kan afdække, dels hvordan betydninger opstår og udleves, dels hvordan disse betydninger får en effekt. For at vende tilbage til situationen med det åbne vindue: Den indirekte talehandling om kulden *gør*, at kæresten lukker vinduet – sproget har en effekt.

Vender vi her blikket mod performativitet inden for kunsten, er det karakteristisk, at performativitet altid er bundet op på en bestemt situation (også i forhold til tid og sted), hvilket præger, hvordan vi oplever kunstværket. Lad os tage situationen med det åbne vindue igen: Forestil dig situationen som et kunstværk, der opføres i et iscenesat rum midt på gågaden en snevejrsdag, eller som et teaterstykke spillet på en teaterscene en sen sommeraften. Her vil din oplevelse af kunstværket være vidt forskellig afhængigt af tid og sted.

Når vi taler performativitet, er det også oplagt at inddrage kønsteoretikeren Judith Butler. Butlers blik på performativitet tilføjer en ekstra dimension, idet hun ikke blot betragter sproget som noget, der *gør* noget i sig selv; i stedet ser hun kroppen som materiale i sammenhæng med sproget. At krop, køn og sprog hænger uløseligt sammen, *gør* os til det, Butler kalder kønnede individer: Man fødes ikke med et køn, idet kønnede skabes gennem performative gentagelser af bestemte kulturelle og kønnede koder.

PERFORMATIVITET - ET BEGREB I KONSTANT BEVÆGELSE

Overordnet kan man sige, at begrebet performativitet konstant er i bevægelse. Det findes inden for teater, sprogvidenskab og kønsteori, og man kan derfor ikke sammenfatte det i en skematisk model. I stedet må man tænke performativitet som forbundet med både performance og det performative. På den måde bliver begrebet langt mere brugbart og fleksibelt at anvende på kunstværker, idet vi ikke blot knytter det performative og performativitet til sproget eller til kroppen og/eller kønnet, men også gør det til et redskab til visuel analyse.

Galerie Internationale d'art contemporain, Paris, France © Photo : Charles Wilp / BPK, Berlin
© Succession Yves Klein c/o VISDA 2021

ANALYSE: INSPIRATION TIL DINE UNDERSØGELSER

Når du skal analysere performativitet i kunsten, kan du gå kunsthistorisk til værks og undersøge, hvordan performativitet som genre har udviklet sig, siden den opstod i 1960'erne. Søg dig frem til forskellige værker og kunstnere, der har arbejdet med genren – du kan bruge listen nedenfor. Undervejs kan du begynde at reflektere over, hvordan du vil benævne de værker, du finder: Vil du sige, at værkerne er performative eller performances? Prøv også at hæve dig over definitionen, og reflekter over, hvordan værkerne virker som performative værker eller som performances. Er der mon bestemte emner, der virker mest oplagte til de forskellige begreber? Du kan også vælge et emne, fx køn, og undersøge værker, der tematiserer fremstillingen af køn.

Uanset hvordan du griber din analytiske tilgang an, findes der i kunsthistorien et hav af eksempler på kendte værker i forskellige udtryksformer, du kan analysere med begrebet performativitet som teoretisk udgangspunkt.

UNDERSØG KUNSTNERE SOM:

- Kris Lemsalu
- Arto Lindsay
- Mike Kelley
- Yvonne Rainer
- Hayley Newman
- Marina Abramović
- Jeppe Hein
- Olafur Elíasson
- Lara Eggleton & David Steans
- Agnete Bertram
- Augusta Atla
- Kirsten Justesen
- Heine Clausen
- Hanne Nielsen & Birgit Johnsen
- Yves Klein
- Lillibeth Cuenca Rasmussen
- Kirsten Astrup
- Maria Bordorff
- Tino Sehgal
- Anne Imhof
- Sun & Sea

PRAKSIS: INSPIRATION TIL DINE UNDERSØGELSER

Det er oplagt selv at forberede, udvikle og udføre en performance. Her er særligt den kunstneriske praksis en optimal tilgang, fordi den kunstneriske praksis i begyndelsen er åben og fokuseret på at vække tanker om et emne, fx køn og kulturelle koder. Fordelen ved den kunstneriske praksis er, at den lukker sig igen og kræver, at man når frem til et egentligt produkt, man kan vise for andre, her en performance, som udføres foran et publikum.

Når du arbejder med performance, er det en god idé at kaste et blik ud på samfundet og undersøge, hvad der lige nu er oppe i medierne. Køn, etnicitet, økonomi, klima? Tag udgangspunkt i det aktuelle samfundsbillede, og udvikl herudfra en performance, der forholder sig kritisk til samfundet lige nu. Det er selvsagt vigtigt, at du kan argumentere for din kritik. Du skal være ultrabevidst om kommunikationssituationen og om, hvordan du får form, indhold og kontekst til at spille sammen, så din modtager forstår (eller fortolker) den kritik, du ytrer, uden at du udtaler den bogstaveligt. Det betyder ikke, at du skal undgå at tale, for sprog er, som du ved fra teorien, et materiale, der kan gøre noget og være med til at skabe en effekt.

Den performance, du udfører, kan foregå live, eller du kan filme den. Begge dele er klassiske greb i performancekunsten.

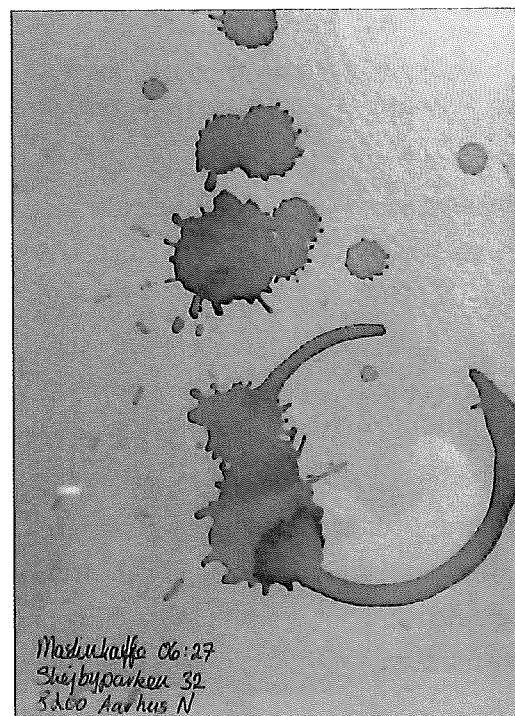
Hvis du har mindre tid til at arbejde med det performative i praksis, kan du undersøge udtryksformen med andre greb. Find fx sammen i grupper, tag en papirpose over hovedet og gå rundt på gymnasiet. Lad én fra gruppen filme andre elevers reaktioner på jeres papirposeperformance. Leg med papirposens funktion: Tag den fx af én i gruppen, og lad denne person råbe højt, indtil posen kommer på igen. Eller tag den af, krøl den sammen, fold den ud igen – og tag den på. I kan også tage spillet Twister med i skole og spille det et sted midt på gymnasiet – uden at sige et ord til hinanden. Eller I kan klæde jer i hvidt og stå rundtom på gymnasiet som antikke skulpturer, igen uden at sige noget. Det vigtige er, at der er én fra gruppen, der filmer jeres performance, så I efterfølgende kan se, hvordan be-skuerne reagerede på den. På den måde bliver I i stand til at kunne analysere jeres performance ud fra form, indhold og kontekst.

TIL VIDERE LÆSNING I BOGEN

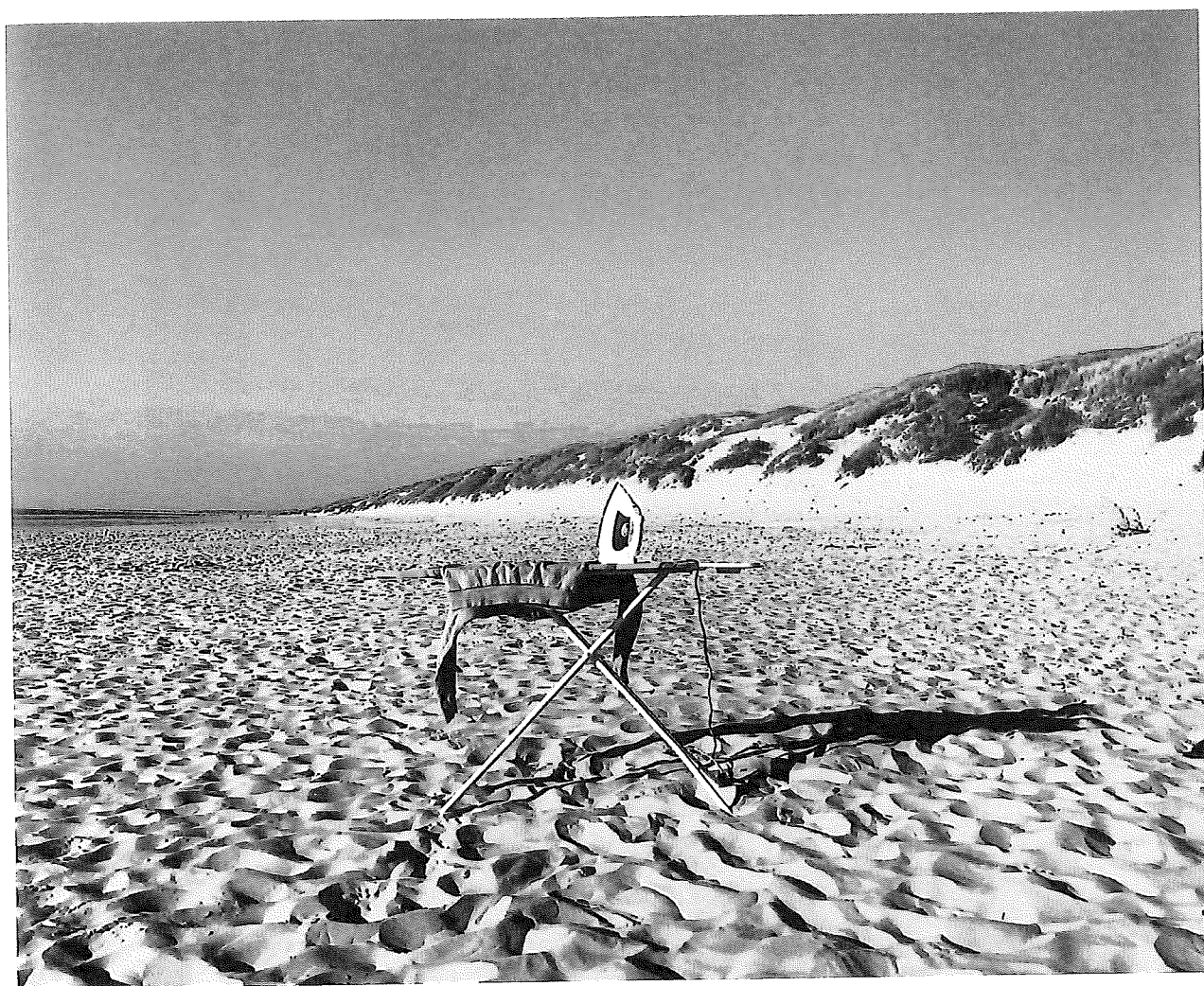
Læs mere om køn og det performative i artiklerne "Køn og feminisme", "Queer-teori" (heri finder du desuden mere om Judith Butler) og "Camp". Også artiklerne "Relationel æstetik" og "Etnoæstetik" kan være interessante at læse i et performativt perspektiv, ligesom artiklen "Affekt" kan supplere din viden om, hvilken effekt sprog, følelser og sanser kan have.

KILDER

- Borello, Matthias Hvass: "Kunst som handling". *Kunsten.nu*, 2011
- Hantelmann, Dorothea von: "Kunstværkets materialitet". Kan downloades på *Kunsten.dk*
- Jalving, Camilla: *Værk som handling*. København: Museum Tusculanums Forlag, 2011

ELEV ARBEJDE

ELEV
ARBEJDE

